

دستور زبان فارسی ۲

ویرایش چہارم

حسن انوری
حسن احمدی گوی

دستور زبان فارسی ۲

ویرایش چهارم

مؤلفان: حسن انوری، حسن احمدی گوی

ناشر: انتشارات فاطمی

ویرایش چهارم: چاپ اول، ۱۳۹۰

ویرایش سوم: چاپ ششم، ۱۳۸۹

ویرایش دوم: چاپ بیست و نهم، ۱۳۸۵

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۳۱۸-۶۶۴-۷

ISBN 978-964-318-664-7

تیراژ: ۳۰۰۰ نسخه

قیمت: ۷۸۰۰ تومان

آماده‌سازی پیش از چاپ: واحد تولید انتشارات فاطمی

- مدیر تولید: فرید مصباحی

- طراحی جلد: زهرا قوریچیان

- حرف‌چینشی (TRX-IR): هنگامه صادقی، اعظم توکلی

- نمونه خوان: مهسا مهدی‌لو، شکونه صراف

- رستایی: فاطمه تقی

- نظارت بر چاپ: علی محمدپور

نیزنگارانی: صاحب

چاپ و صحافی: خاشع

■ کلیه حقوق این اثر برای انتشارات فاطمی محفوظ است. تکثیر، انتشار و ذخیره‌سازی تمام یا بخشی از این اثر به هر شکل (چاپی، الکترونیکی و ...) یا هر هدف بدون مجوز از ناشر، غیرقانونی و قابل پیگرد است.

انتشارات فاطمی: تهران، میدان دکتر فاطمی، خیابان جویبار، خیابان میرهادی،

شماره ۱۴، کد پستی ۱۲۱۵۸۸۲۲۱، تلفن: ۸۸۹۲۵۵۲۵ (۲۰ خط)

www.fatemi.ir • info@fatemi.ir

انتشارات فاطمی

انوری، حسن، ۱۳۱۲ -	دستور زبان فارسی ۲ (مؤلفان: حسن انوری، حسن احمدی گوی) ویرایش چهارم - تهران: فاطمی، ۱۳۹۰.
میراد، ۲۰۲ -	میراد، ۲۰۲ - تهران: فاطمی، ۱۳۹۰.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۳۱۸-۶۶۴-۷
۱ - فارسی - دستور - (فارسی - دستور - (مؤلفان: انوری، حسن، احمدی گوی، حسن، ۱۳۱۲ - ... - تهران	
۹۷۸-۹۶۴-۳۱۸-۶۶۴-۷	
۱۳۹۰	کتابخانه ملی ایران

فهرست مندرجات

یادداشت ویرایش چهارم - هشت / یادداشت ویرایش سوم - هشت / یادداشت ویرایش دوازدهم - هشت / پیشگفتار - ده

بخش اول: مقدمه و تعاریف

زبان - ۲ / زبان فارسی - ۲ / خط فارسی - ۳ / واج - ۳ / واجگاه - ۲ / قواعد واجی - ۴ / هجا - ۴ / صامت - ۴ / مصوت (واکه) - ۶ / تنوع کاربرد نشانه‌ها - ۶ / مصوت مرکب - ۷ / قواعد هم‌نشینی - ۸ / مقوله‌های دستوری: جمله، فعل، اسم - ۸ / ضمیر - ۹ / ضمت - ۹ / قید - ۹ / نقش‌نما (حرف)، شبه‌جمله - ۱۰ / گروه، واژه، تکواژ - ۱۱ / نقش گروه‌ها و واژه‌ها: نهاد، مفعول، قید، متمم - ۱۴ / مستند - ۱۵ / نیزه - ۱۵ / سادا - ۱۵ / صفت، مضاف، مضاف‌بذل، معطوف، تأکید - ۱۶ / مقوله‌های هفتگانه و نقش‌ها - ۱۷ / تغییر مقوله - ۱۷ / ژرف‌ساخت و ساخت - ۱۸

بخش دوم: فعل

فعل - ۲۲ / ویژگی‌های فعل - ۲۲ / شخص - ۲۲ / شمار (جمع و مفرد) - ۲۳ / صرف فعل - ۲۳ / بن فعل - ۲۳ / نشانه - ۲۴ / ساده‌ترین ساخت‌های فعل - ۲۴ / زمان فعل - ۲۴ / مصدر - ۲۵ / اجزای پیشین فعل - ۲۵ / ساختمان فعل - ۲۵ / فعل‌های ساده - ۲۶ / فعل‌های پیشوندی - ۲۶ / فعل‌های پیشوندی مرکب - ۲۷ / فعل‌های مرکب - ۲۷ / همکردهای فارسی - ۲۸ / راه‌های تشخیص فعل مرکب - ۳۱ / عبارت‌های فعلی - ۳۱ / فعل‌های ناگذر یک شخصه - ۳۲ / عبارت‌های کتابی - ۳۲ / ساختمان فعل‌های ساده فارسی - ۳۳ / افعال معروف گروه اول - ۳۴ / افعال معروف گروه دوم - ۳۵ / افعال معروف گروه سوم - ۳۶ / افعال معروف گروه چهارم - ۳۷ / افعال معروف گروه پنجم - ۳۸ / افعال معروف گروه ششم - ۳۹ / افعال معروف گروه هفتم - ۳۹ / افعال معروف گروه هشتم - ۴۰ / مشتقات

فعل- ۴۱ / ساخت‌های اسمی و وصفی با ین ماضی- ۴۱ / ساخت‌های اسمی و وصفی با ین مضارع- ۴۴ / زمان‌های فعل- ۴۹ / زمان تقویمی (نجومی) و زمان دستوری- ۴۹ / ماضی ساده (ماضی مطلق، گذشته‌ی ساده)- ۵۰ / مهمترین موارد استعمال ماضی ساده (ماضی مطلق)- ۵۱ / ماضی نقلی- ۵۲ / مهمترین موارد استعمال ماضی نقلی- ۵۲ / حذف فعل کمکی در ماضی نقلی- ۵۳ / ماضی استمراری- ۵۴ / مهمترین موارد استعمال ماضی استمراری- ۵۴ / ماضی نقلی مستمر- ۵۵ / مورد استعمال ماضی نقلی مستمر- ۵۵ / ماضی بعید (دور)- ۵۶ / مهمترین موارد استعمال ماضی بعید- ۵۶ / ماضی ابعاد (دورتر)- ۵۷ / مهمترین موارد استعمال ماضی ابعاد- ۵۷ / ماضی التزامی- ۵۸ / مهمترین موارد استعمال ماضی التزامی- ۵۹ / ماضی مستمر ملبوس- ۶۰ / مورد استعمال ماضی مستمر (ماضی ملبوس)- ۶۰ / ماضی مستمر نقلی- ۶۱ / مضارع- ۶۱ / مضارع اخباری- ۶۱ / مهمترین موارد استعمال مضارع اخباری- ۶۲ / مضارع التزامی- ۶۲ / مهمترین موارد استعمال مضارع التزامی- ۶۳ / مضارع مستمر (مضارع ملبوس)- ۶۵ / مورد استعمال مضارع مستمر- ۶۵ / آینده (مستقبل)- ۶۵ / مهمترین موارد استعمال آینده- ۶۶ / امر- ۶۶ / تغییر مقوله ذر فعل- ۶۷ / فعل دعا- ۶۷ / ناگذر و گذرا (لازم و متعدی)- ۶۸ / فعل‌های دو وجهی- ۶۹ / معلوم و مجهول- ۷۱ / موارد استعمال فعل مجهول- ۷۲ / فعل ربطی (اسمادی)- ۷۲ / فعل کامل و فعل ناقص- ۷۳ / فعل‌های کمکی (معین)- ۷۴ / فعل‌های شبه‌کمکی (شبه‌معین)- ۷۵ / فعل‌های غیرشخصی- ۷۵ / نفی و اثبات در فعل- ۷۵ / وجه فعل- ۷۶ / فعل وصفی- ۷۸ / فعل‌های لحظه‌ای و تکاملی- ۷۹

بخش سوم: اسم

اسم- ۸۴ / * ویژگی‌های اسم- ۸۴ / اقسام اسم- ۸۴ / اسم جامد، اسم مشتق- ۸۴ / اسم خاص، اسم عام- ۸۵ / شناس (معرفه) و ناشناس (نکره)- ۸۶ / * نشانه‌های شناس- ۸۸ / نکره‌ی مخصوصه- ۸۹ / بررسی اسم از جهت شمار: اسم‌های مفرد، جمع، اسم جمع- ۸۹ / اسم جمع- ۹۳ / جمع‌های عربی در فارسی- ۹۳ / اسم ساده، اسم مرکب- ۱۰۰ / ویژگی ترکیبی زبان فارسی- ۱۰۰ / انواع اسم‌های مرکب- ۱۰۳ / اسم ذات، اسم معنی- ۱۰۴ / وابسته‌های اسم (گروه اسمی)- ۱۰۵ / نخست - وابسته‌های پیشین- ۱۰۵ / دوم - وابسته‌های پسین- ۱۰۵ / اتباع- ۱۰۵ / انواع اتباع- ۱۰۷ / اسم آلت- ۱۰۹ / نام آوا (اسم صوت)- ۱۰۹ / اسم مصدر- ۱۱۰ / مصدر- ۱۱۱ / مصدر مرخم (بریده)- ۱۱۱ / اسم مصدر- ۱۱۲ / اقسام اسم مصدر- ۱۱۲ / مناسبات سه‌گانه‌ی کلمه‌ها- ۱۱۷ / نقش‌های اسم- ۱۱۸ / کاربرد اسم در جمله- ۱۱۸ / نقش نهادی- ۱۱۸ / نهاد مؤول (گشتاری)- ۱۲۰ / مطابقت فعل (شناسه=نهاد پیوسته) با نهاد جدا- ۱۲۱ /

نقش مستدی- ۱۲۴ / نقش مفعولی- ۱۲۲ / نهاد مفعولی (مستدّ الیه مفعولی)- ۱۲۵ / مفعول مؤوّل- ۱۲۷ / نقش متممی- ۱۲۷ / متم فعل - متم قید- ۱۲۸ / نقش ندایی (منادایی)- ۱۲۸ / نقش تمیزی- ۱۲۹ / نقش قیدی- ۱۳۱ / نقش وصفی (صفتی)- ۱۳۲ / نقش اضافی (مضاف الیهی)- ۱۳۲ / اقسام اضافه- ۱۳۲ / اضافه‌ی گسسته- ۱۳۷ / نقش‌های تبعی- ۱۳۷ / نقش بدلی- ۱۳۸ / فرق بدل با صفت و مضاف الیه- ۱۳۸ / نقش معطوف- ۱۳۹ / نقش تکرار- ۱۳۹ / گروه اسمی (هسته-واسته)- ۱۴۰

بخش چهارم: صفت

صفت- ۱۲۲ / اقسام صفت- ۱۲۴ / صفت بیانی- ۱۲۲ / ساختار صفت بیانی- ۱۲۵ / اقسام صفت بیانی- ۱۲۵ / صفت ساده- ۱۲۶ / صفت فاعلی- ۱۲۶ / صفت مفعولی- ۱۲۶ / صفت نسبی- ۱۵۲ / صفت لیاقت- ۱۵۷ / صفت ساده- صفت مرکب- ۱۵۸ / اقسام صفت مرکب- ۱۵۸ / صفت جامد- صفت مشتق- ۱۶۲ / صفات منفی- ۱۶۲ / درجات صفت بیانی- ۱۶۶ / کاربرد صفات برتر و برترین- ۱۶۸ / صفت اشاره- ۱۶۹ / صفت شمارشی اصلی- ۱۷۲ / صفت شمارشی ترتیبی- ۱۷۳ / صفت شمارشی کسری- ۱۷۴ / صفت شمارشی توزیعی- ۱۷۵ / صفت پریشی- ۱۷۵ / صفت تعجبی- ۱۷۶ / صفت مبهم- ۱۷۶ / صفت پیشین- ۱۷۸ / یادآوری- ۱۷۹ / کاربرد صفت بیانی- ۱۷۹ / صفت موصوف و موصوف- ۱۸۰ / فرق صفت و موصوف با مضاف و مضاف الیه- ۱۸۱ / کاربرد صفت اشاره- ۱۸۲ / کاربرد صفات شمارشی- ۱۸۳ / مترها- ۱۸۳ / صفت شمارشی کسری- ۱۸۳ / صفت شمارشی توزیعی- ۱۸۶ / صفات پریشی- ۱۸۸ / صفت تعجبی- ۱۸۸ / صفت‌های مبهم- ۱۸۸

بخش پنجم: ضمیر

ضمیر، هسته‌ی گروه اسمی- ۱۹۲ / ضمیرهای شخصی- ۱۹۲ / اقسام ضمیر شخصی- ۱۹۳ / حذف مرجع ضمیر شخصی- ۱۹۵ / کاربرد مؤدیانه‌ی ضمیرهای شخصی مفرد- ۱۹۵ / ضمیر مشترک- ۱۹۵ / ضمیر اشاره- ۱۹۷ / ضمیرهای پریشی- ۱۹۸ / ضمیر تعجبی- ۱۹۹ / ضمیرهای مبهم- ۱۹۹ / کاربرد و نقش ضمیرها- ۲۰۰ / کاربرد ضمیرهای شخصی- ۲۰۰ / ضمیرهای شخصی جدا (منفصل)- ۲۰۰ / ضمیرهای شخصی پیوسته- ۲۰۱ / کاربرد ضمیرهای مشترک- ۲۰۵ / کاربرد ضمیرهای اشاره- ۲۰۹ / کاربرد ضمیرهای پریشی- ۲۱۲ / کاربرد ضمیر تعجبی- ۲۱۹ / کاربرد ضمیرهای مبهم- ۲۲۰ / اسم مبهم (ضمیر مبهم)- ۲۲۰ / فرق صفت‌های اشاره و پریشی و مبهم با ضمیرهای اشاره و پریشی مبهم- ۲۲۲

بخش ششم: قید

قید- ۲۲۸ / فرق قید یا گروه قیدی با مستند- ۲۲۹ / اقسام قید (از جهت مفولهی دستوری)- ۲۳۰ / قید مختص- ۲۳۰ / قید مشترک- ۲۳۳ / اقسام قید (از جهت ساختار)- ۲۳۶ / قید ساده- ۲۳۷ / قید مرکب- ۲۳۷ / گروه یا عبارت قیدی- ۲۳۸ / قید مؤول (گشتاری)- ۲۳۹ / اقسام قید (از جهت مفهوم)- ۲۴۰ / قید از جهت مفهوم- ۲۴۰ / قید زمان (کلمه‌ها و ترکیب‌هایی که می‌توانند قید زمان باشند)- ۲۴۰ / قید مکان- ۲۴۱ / قید مقدار (کمیت)- ۲۴۲ / قید کیفیت (چگونگی)- ۲۴۲ / قید حالت- ۲۴۲ / قید آرزو (نمنا)- ۲۴۳ / قید تأثف- ۲۴۳ / قید تعجب- ۲۴۴ / قید قصد- ۲۴۴ / قید تدریج- ۲۴۴ / قید تکرار- ۲۴۴ / قید تفسیر- ۲۴۵ / قید ترتیب- ۲۴۵ / قید پریش- ۲۴۵ / قید استثنا- ۲۴۶ / قید نفی- ۲۴۶ / قید تصدیق و تأکید- ۲۴۶ / قید تردید- ۲۴۶ / قید تشبیه- ۲۴۶ / قید علت- ۲۴۷ / قید انحصار- ۲۴۷ / قید تیزی و ادب- ۲۴۷ / قید اختصار- ۲۴۸ / اقسام قید (از حیث نشانه)- ۲۴۸ / شناخت قید در جمله- ۲۴۸

بخش هفتم: شبه جمله (صوت)

شبه جمله- ۲۵۰ / شبه جمله‌ی تفسیر- ۲۵۳ / کاربرد شبه جمله- ۲۵۳

بخش هشتم: نقش‌نا (حرف)

ساختن حرف ربط- ۲۵۹ / مهم‌ترین حرف‌های ربط مرکب- ۲۵۹ / معنی و کاربرد حرف‌های ربط ساده- ۲۵۹ / حرف ربط تأویلی- ۲۶۲ / ساختن حرف اضافه- ۲۶۷ / حرف‌های اضافه‌ی ساده، معنی و کاربرد آن‌ها- ۲۶۹ / کسره‌ی اضافه- ۲۷۸ / رابطه‌ی حرف اضافه یا فعل- ۲۷۸ / حرف نشانه- ۲۸۰ / نقش‌نمای اضافه: کسره- ۲۸۱

بخش نهم: وندها (پیشوند، میانوند، پسوند)

وندها- ۲۸۴ / پیشوندها- ۲۸۴ / پسوندها- ۲۹۰ / میانوند- ۳۰۷

بخش دهم: جمله

جایگاه و ترتیب اجزای جمله- ۳۱۷ / اقسام جمله- ۳۲۱ / اقسام جمله از حیث مفهوم و چگونگی بیان- ۳۲۱ / جمله‌ی دستورمند (مستقیم)، جمله‌ی نادرست‌مند (غیرمستقیم)- ۳۲۲ / جمله‌ی فعلی، جمله‌ی اسنادی، جمله‌ی بی‌فعل- ۳۲۲ / جمله‌ی مستقل، جمله‌ی ساده، جمله‌ی مرکب- ۳۲۳ / جمله‌ی هسته (پایه)، جمله‌ی وابسته (پیرو)- ۳۲۵ / تشخیص جمله‌ی هسته (پایه) از وابسته (پیرو)- ۳۲۵ / جمله‌های هم‌پایه- ۳۲۶ / جمله‌ی مثبت، جمله‌ی منفی- ۳۲۷ / جمله‌ی معترضه- ۳۲۷ / جمله‌های پیوسته- ۳۲۸ / بررسی کردن جمله- ۳۲۸ / تنازع- ۳۲۸ / حذف در جمله- ۳۳۱ / حذف

فعل- ۳۳۲ / حذف فعل به قرینگی لفظی- ۳۳۳ / حذف فعل به قرینگی معنوی- ۳۳۴ / حذف نهاد- ۳۳۵ / حذف مستند- ۳۳۶ / حذف مفعول- ۳۳۶ / حذف منتم- ۳۳۷ / حذف حرف اضافه- ۳۳۷ / حذف حرف ربط- ۳۳۷ / حذف اجزای دیگر جمله- ۳۳۸

بخش یازدهم: دستور تاریخی

زبان- ۳۴۲ / کاربردهای کهن فعل- ۳۴۴ / کاربردهای کهن اسم- ۳۵۷ / کاربردهای کهن صفت- ۳۶۱ / کاربردهای کهن ضمیر- ۳۶۲ / کاربرد کهن قید- ۳۶۸ / کاربردهای کهن حرف- ۳۶۹ / کاربرد کهن وندها (پیشوندها و پسوندها و میانوندها)- ۳۷۴ / کاربرد کهن شبه جمله (صوتها)- ۳۷۵ / کاربردها و ترکیب‌های کهن جمله- ۳۸۰

کتابنامه- ۳۸۲

نمایه- ۳۸۷

یادداشت ویرایش چهارم

اخیراً در کتاب‌های فارسی و دستور دوره‌ی دبیرستان تغییراتی داده شده و مطالبی از کتب زبان‌شناسی بر آنها افزوده‌اند. در ویرایش چهارم سعی شده است این تغییرات و مطالب تازه در این ویرایش نیز وارد شود و کتاب با کتاب‌های درسی بیشتر هماهنگ گردد.

مؤلفان

تابستان ۱۳۹۰

یادداشت ویرایش سوم

در این ویرایش سعی شده است، نظراتی که اخیراً از سوی دبیران و استادان اظهار شده است در کتاب اعمال شود. نیز با تغییرات کتاب‌های درسی دوره‌ی دبیرستان هماهنگ گردد. سیاست می‌داریم از همه‌ی کسانی که با نقد و اظهار نظر خود ما را یاری کرده‌اند.

مؤلفان

تابستان ۱۳۸۵

یادداشت ویرایش دوم

وقتی که هفت سال پیش، این کتاب را به چاپ می‌سپردیم، هرگز گمان نمی‌بردیم که تا این حد در پیشگاه دستداران زبان فارسی و استادان و دانشجویان دانشگاه‌ها در منتهی قبول و پسند نشیند و در مدت کوتاهی بیش از ده بار تجدید چاپ شود و در برخی از دانشگاه‌ها به عنوان کتاب درسی تدریس گردد و به کلاس‌های زبان فارسی در دیگر کشورها راه یابد. ما از این خدمت ناچیزی که انجام داده‌ایم مسروریم و سیاست می‌داریم هم از همه‌ی کسانی که آن را پسندیده و در معرفی و انتشار آن کوشیده‌اند و هم از کسانی که ما را به لغزش‌های کتاب متوجه ساخته‌اند. بخصوص باید نام پریم از دوتن از دوستان دانشمند: آقای دکتر جعفر شعار و آقای رحیم ذوالنور، که این کتاب را از آغاز تا پایان با دقت خوانده و نکته‌های بسیاری را یادآوری کرده‌اند. ما همه‌ی آن یادآوری‌ها را با توجهی درخور و با دینی حق‌شناسانه بررسی کردیم و آنچه را لازم بود به‌صالح آوردیم نیز مطالب جدیدی به کتاب افزودیم و آنچه را زاید به نظر می‌رسید کاستیم. اینک ویرایش دوم کتاب با تجدید نظری اساسی چاپ و منتشر می‌شود. امیدواریم همچنان با اقبال استادان و

دانشجویان و دیگر دوستاران زبان فارسی روبرو گردد و باز هم هر نکته‌ای به نظر می‌رسد، به مؤلفان یادآوری فرمایند. نیز بایسته است گفته شود که علاقه‌ی اولیای مؤسسه انتشارات فاطمی، به‌ویژه آقای ابرج ضریغام را به چاپ و نشر و نیز به ویرایش دوم کتاب، ارج می‌نهیم و از همه‌ی آنان سپاسگزاریم. به‌روزی و نیک‌فرجامی بهره‌ی همه‌ی دوستاران زبان فارسی باد.

مؤلفان

تابستان ۱۳۷۸

mikhanam.com

پیشگفتار

نخست باید به این پرسش پاسخ گفت که هدف از یادگیری دستور زبان چیست؟ نمی‌توانیم که اساس یادگیری زبان و درست سخن گفتن و درست نوشتن، تمرین و ممارست است نه آموختن دستور زبان؛ کسی زبان را درست می‌آموزد که بسیار بشنود، بسیار سخن بگوید، بسیار بخواند و بسیار بنویسد و البته در همه‌ی آنها دقت بگمارد. بسیاری از نویسندگان معروف که امروزه ما در دستفراغ قواعد دستور از آثار آنان مثال می‌آوریم، دستور نخوانده بوده‌اند و دستور نمی‌دانستند. آنها با تمرین و ممارست و دقت و غور در آثار نویسندگان دیگر و طبیعت زبان که در محاورات اکثریت مردم تجلی می‌کند، روح زبان را دریافته و آن را به درستی به‌کار بردند. این سخنان درست است؛ اما بدان معنی نیست که دانش‌آموزان و دانشجویان نیازی به فراگیری دستور ندارند؛ زیرا برای ساختن درست و علمی زبان و برای جلوگیری از نابسامانی و گزینش‌های ناهنجار و واژه‌ها و نیز عملکرد درست در واژه‌سازی در مقابل مفاهیم جدیدی که وارد جامعه می‌شوند یا در جامعه پدید می‌آیند و نیز در مناظر و سازمان‌های انتشاراتی برای توجیه و روشنگری تصحیحاتی که در نوشته‌ها و مقاله‌ها و کتاب‌ها به‌عمل می‌آید و نیز برای سهولت یادگیری زبان‌های بیگانه، آموختن دستور، اگر ضرورت نداشته باشد، سودمند است، و سودمندی آن در حدی است که ما را وادار می‌کند دستور یاد بگیریم و درست هم یاد بگیریم.

از این‌ها فراتر برای یاد گرفتن دانش زبان‌شناسی - که گستردگی روزافزون آن با دانش‌های گوناگون از ادبیات گرفته تا فیزیک و از فلسفه و تاریخ گرفته تا صنعت ماشین ترجمه، دامن به دامن می‌سپارد و در دنیای آینده نقش بس‌ارزنده در زندگی بشری به‌عهده خواهد داشت - نیز یاد گرفتن دستور ضروری است و در واقع دستور زبان به معنی درست کلمه همان زبان‌شناسی است؛ اما حقیقت این است که هنوز دستور زبان فارسی با دانش زبان‌شناسی نتوانسته است پیوندی استوار بیابد و در این راه دشواری‌ها و در دستورهای فارسی نابسامانی‌هایی وجود دارد.

یکی از نابسامانی‌هایی که در کار دستورنویسی هست، آمیختگی گونه‌های زبان در آن‌هاست. در

ایضاح این نکته به بدگفت زبان از آنجا که پدیده‌ی اجتماعی است در طول زمان همراه با تحولات اجتماعی دگرگون می‌شود؛ از این رو، زبان امروز با زبان پنجاه سال پیش فرق دارد و زبان صد سال پیش با زبان دویست سال پیش؛ و همچنین زبان زمان‌های دیگر با هم یکسان نیستند. زبان فارسی نیز مانند هر زبان دیگر در طول عمر دراز خود دگرگونی‌های فراوان پیدا کرده است. معمولاً زبان فارسی را از نظر گاه تاریخی به فارسی باستان، فارسی میانه و فارسی نو تقسیم می‌کنند. فارسی نو به آن زبانی گفته می‌شود که از حدود هزار و دویست سال پیش در ایران رایج بوده و آثاری به نثر و نظم از آن برجای مانده است؛ اما همین فارسی نو نیز دگرگونی‌هایی در طول زمان پیدا کرده است، چنانکه زبان دوری قاجاریان با زبان دوری غزنویان تفاوت‌های آشکار دارد. علاوه بر این، زبان فارسی از نظر مکان نیز دارای گونه‌های متفاوتی است. مثلاً زبانی که در کرمان بدان سخن می‌گویند نه تنها از جهت لهجه، بلکه از جهت واژگان و ساختار با زبان فارسی تهران متفاوت است. در خود تهران نیز مانند دیگر شهرها لافل دو گونه زبان می‌توان تشخیص داد: زبان گفتار، زبان نوشتار. مثلاً در تهران موقع حرف زدن می‌گویند: «وقتی که خالی گند خونه پیش گفتم». در حالی که صورت نوشتاری این عبارت چنین است: «وقتی که علی به خانه آمد به او گفتم».

در این کتاب از دستور زبانی سخن به میان آمده که زبان فارسی امروز مرکز ایران یعنی تهران و زبان نوشتار است نه زبان گفتار. اما از آنجا که متن‌های کهن فارسی عموماً در مدارس و دانشگاه‌ها تدریس می‌گردد، شخصری از دستور تاریخی زبان فارسی را نیز در پایان کتاب آورده‌ایم و در مواردی که کاربرد مشترک میان زبان نوشتاری امروز و زبان کهن هست، در اغلب صفحات کتاب از شواهد کهن نیز استفاده کرده‌ایم. ایرادی دیگر که زبان‌شناسان بر دستورهای فارسی وارد می‌دانند تکیه‌ی دستورنویسی بر معیارهای معنایی است. در حالی که زبان‌شناسان از تکیه بر معیارهای معنایی پرهیز می‌کنند و اساس تطبیق را بر معیارهای لفظی، یعنی ساخت زبان قرار می‌دهند. لیکن از آنجا که هیچ‌کدام از این نوع تحقیقات در براری زبان فارسی هنوز به آنجا نرسیده است که بتوان دستور جامعی بر مبنای آن‌ها تألیف کرد، به ناچار کتاب‌هایی که برای تدریس در مدارس و دانشگاه‌ها تألیف می‌گردد ناگزیر از دستورهای موجود و مناهم از دستورنویسی سنتی خواهد بود و البته تا حد امکان باید از تحقیقات زبان‌شناسان نیز بهره‌جویی گردد و این کاری است که مؤلفان کتاب حاضر بر ما آنجا که توانسته‌اند انجام داده‌اند.

مؤلفان این کتاب در سال‌های پیش از چند دوره دستور زبان فارسی، برای تدریس در مدارس دوری راهنمایی، دبیرستان، دانشسرای مقدماتی و راهنمایی تألیف کرده بودند. برخی از آن کتاب‌ها، از جمله دستورهایی که برای تدریس در مدارس راهنمایی تألیف کرده‌اند، هم اکنون جزء کتاب‌های رسمی وزارت آموزش و پرورش در مدارس تدریس می‌شود.^۱ کسانی که این کتاب‌ها را دیده و پسنندیده بودند، با همه‌ی

۱. در سال‌های اخیر جوسپاهی کارشناسان وزارت آموزش و پرورش تغییراتی در این کتاب‌ها داد، شده است. بسیاری از این تغییرات مورد تأیید مؤلفان نیست.

کاستی‌هایی که در آن‌ها هست و مؤلفان خود در پیشگفتار یکی از آن کتاب‌ها بدان‌ها اشاره کرده‌اند^۱، توصیه می‌کردند که کتاب دستوری همگانی برای استفاده‌ی عموم، اهم از دانش‌آموزان دبیرستان‌ها و دانشجویان دانشگاه‌ها و دیگر طالبان، بر متوال همان کتاب‌ها تدوین گردد. این کتاب و کتابی که پیش از این به‌وسیله‌ی مؤسسه‌ی انتشارات فاطمی، با نام دستور زبان فارسی ۱ چاپ و منتشر شده است؛ بنا به آن توصیه و برای برآورده کردن نیازی که به کتاب‌هایی از این نوع هست، تألیف شده و تالیفی است از مطالب آن کتاب‌ها، الا آنکه در مواردی که مؤلفان توانسته‌اند کوشیده‌اند از تحقیقات جدید بهره‌گیری و از نابسامانی‌ها و کاستی‌هایی که در آن کتاب‌ها راه یافته بود، بپرهیزند.

با این همه ادعا ندارند آنچه گرد آورده‌اند و آنچه خود دریافته‌اند عاری از سهو و خطا باشد و یقین دستورشناسان دانشمند و استادان زبان‌شناس در آن، کاستی‌ها و لغزش‌های فراوان خواهند یافت. امید است در آنچه از این دست می‌باید با اغماض نگریخت و خطاپوشی نکند؛ بلکه اشتباهات را گوشزد مؤلفان کنند تا اگر عمر و فرصت و توفیقی باشد در چاپ‌های بعدی در رفع آن‌ها بکوشند و کتاب را به اصلاح آرند. باشد که از این راه بتوانند گامی اگر چه خرد در گسترش و اعتلای دستورنویسی بردارند.

حسن انوری - حسن احمدی گیوی

تهران - ۱۳۶۷

۱. دستور زبان برای سال اول دانشسزاهای راجع‌لی، تهران ۱۳۵۱.